

Könyvszemle

Tomka B.:

Gazdasági növekedés, fogyasztás és életminőség

Akadémiai Kiadó. Budapest. 2011. 300 old.

Tomka Béla összehasonlító történeti tanulmányával jelentős, tartalmas művet kaphat kézbe az olvasó.

A könyv több szempontból is értékesnek bizonyul. Már címe is felkelti azoknak az érdeklődését, akik azzal, a napjainkban nagyon aktuális és népszerű kérdéssel foglalkoznak, hogy a gazdasági növekedésen túl, milyen tényezők határozzák meg a társadalom fejlődését. Emellett a történelmi munkák iránt érdeklődők a XX. század gazdaság- és társadalomtörténetének széles ívű elemzését olvashatják a könyv lapjain. A kötet fő célja ugyanakkor a magyarországi folyamatok nemzetközi összehasonlításban történő bemutatása, a konvergencia és a divergencia tendenciáinak szemléltetése. E tekintetben pedig az olvasó új megállapításokat talál, amelyek tovább finomítják, árnyalják hazánk múltjáról szóló ismereteinket.

A szerző stílusa külön értékelést igényel. A könyv igen olvasható. Világos, könnyen érthető megfogalmazások jellemzik a legbonyolultabb témák, összefüggések kifejtését is. Mindez elősegíti, hogy a kutatás tudományos eredményei, illetve a fontos kérdésekkel kapcsolatos, tudományos igényű megközelítések hasznosuljanak, beépüljenek a hazai kutatói közgondolkodásba.

A mű legfőbb erénye, hogy számos fontos összefüggést, jelenséget lényegre törően, de

nem leegyszerűsítve mutat be. A XX. század nyugat-európai és magyarországi gazdaságtörténetének megismerése szempontjából akár tankönyvként is használható. A gazdasági és társadalmi folyamatok összefüggésének kiváló bemutatása révén a szerző segít bennünket abban, hogy biztosabban eligazodjunk a gazdasági növekedés és a társadalmi fejlődés összefüggéseiben.

A szerző hármasközi perspektívában vizsgálja a konvergencia és divergencia folyamatait Nyugat-Európában és Magyarországon. A társadalmi jólét változásának komplex elemzése érdekében nemcsak a gazdasági növekedés mutatóit használja, hanem vizsgálatát kiterjeszti a fogyasztás és az életminőség változásának bemutatására is. A szerző ezt a hármasközi megközelítést így indokolja: „Minél inkább eltávolodunk a gazdasági kibocsátás elemzésétől, és vizsgáljuk az életminőség összetett jelenségeit, elvileg annál relevánsabb eredményhez juthatunk az életviszonyokat illetően. Ugyanakkor ezzel együtt nőnek az értékpreferenciák okozta kutatási problémák. ... Az értékválasztások természetesen az életszínvonal és fogyasztás kutatása során is elkerülhetetlenek, de közel sem olyan mértékben jelentkeznek ez a probléma, mint az életminőség esetében.” (27. old.)

A tanulmány az első világháborútól napjainkig terjedő időszakot veszi vizsgálat alá. Az összehasonlítható hosszú idősorok hiánya azonban komoly nehézséget okoz. A szerző szakirodalmi forrásokból rendelkezésre álló adatgyűjteményekre építi elemzéseit, amelyeket több esetben is hazai statisztikai adatok saját feldolgozásával egészít ki. Következtetései megfogalmazásakor a kvantitatív elemzés kor-

látait gazdag irodalmi hivatkozásokkal igyekszik pótolni. Ez a módszer kevésbé meggyőző azonban az ezredforduló folyamatainak elemzésénél. Ekkor már az Európai Statisztikai Rendszer a gazdasági növekedés mérését teljesen harmonizálta, a fogyasztásról is összehasonlítható adatokat állított elő. Az életminőség tekintetében szintén számos kvantitatív összehasonlító vizsgálat készült. Ezzel a rendelkezésre álló statisztikák sokkal részletesebb elemzésnek adhattak volna tág teret.

A szerző elsőként a gazdasági növekedés folyamatát vizsgálja. A 38–40. oldalon áttekintést ad a szakirodalomban általánosan alkalmazott számítási módszerekről, majd részletesen is elemzi, értékeli ezek jellemzőit. A magyar olvasó számára különösen érdekes lehet a XX. század elejére, Magyarország gazdasági növekedésére vonatkozó adatforrások áttekintése. A szerző bemutatja azokat az okokat, amelyek a szocialista országok nemzetijövedelem-adatait torzították és ismerteti azokat a kísérleteket is, amelyek a szocialista országok – köztük Magyarország – gazdasági kibocsátásának reális becslését célozták, az adatok összehasonlíthatósága érdekében.

Tekintettel arra, hogy a konzisztens hosszú idősorok előállítására irányuló kísérletek eltérő eredményre vezettek, használatukkal szemben a szerző óvatosságra int. Mivel elemzése során nyilvánvalóan nem nélkülözheti a történeti idősorok használatát, *Maddison* adatsorait használja fel vizsgálataihoz, amelyeket a nemzetközi szakirodalom is a leginkább kiérlelt, ellenőrzött számításoknak ismer el. Figyelemre méltó azonban, hogy a módszertani szempontból teljesen harmonizált friss nemzetközi adatok 2000-re és 2005-re vonatkozóan (egy főre jutó, vásárlóerő paritáson, dollárban mért GDP-adatok (STADAT – 7.3.2. Egy főre jutó GDP, vásárlóerő-paritás alapján /2000–/) Magyarország relatív gazdasági fejlettségét lényegesen magasabbnak mutatják, mint a szerző által használt,

Maddison által készített idősor adatai (61–62. old.). Elgondolkoztató, hogy ennek az eltérésnek milyen következménye van a *Maddison* által számított hosszú idősor alakulására.

A szerző érdekes és pontos összefoglaló áttekintést ad a XX. század egyes szakaszaiban, a nyugat-európai országok gazdasági növekedése tekintetében érvényesülő konvergencia és divergencia folyamatairól. Megkülönbözteti a konvergencia két formáját (homogenizálódás, illetve felzárkózás). Meggyőzően mutatja be, hogy a második világháborút követő időszak egyben a konvergencia (különböző ütemű) erősödésének időszaka volt. Ennek okait is olvashatjuk az érdekes elemzésben.

A magyar gazdaság alakulásának XX. századi trendjeit hat szakaszra osztva tekinti át. Különösen érdekesek a növekedés forrásaira vonatkozó elemzések. A bruttó hazai termék felhasználásának alakulását összefoglaló táblázat szemlélteti (100–102. old.). Az elemzések eredményeként a szerző megállapítja, hogy a század közepéig a magyar gazdaságban a konvergencia és a divergencia folyamatai egymást váltották. „A 20. század második felében azonban ... a nyugat-európai nemzetgazdaságok teljesítményéhez képest romlott Magyarország helyzete.” (108. old.)

Ez utóbbi megállapítás szembe fordul a magyar gazdasági fejlődést elemző szakirodalom eredményeinek fő áramával. A kötet írója elsősorban az egy főre jutó bruttó hazai termék alakulására hivatkozva állapítja meg, hogy az ötvenes-hatvanas évek stagnáló magyar pozícióját a hetvenes években már Magyarország relatív helyzetének romlása jellemezte. A rendszerváltást közvetlen megelőzően minden korábbinál nagyobb volt a különbség a magyar gazdaság és Nyugat-Európa fejlettsége között. A lemaradásunk növekedése a kilencvenes évek közepén állt meg.

A fogyasztás alakulását a szerző a mennyiségi mutatók mellett a fogyasztás minőségi je-

gyeinek (szerkezetének, autonómiájának) figyelembe vételével elemzi. Kimutatja, hogy a XX. század során Nyugat-Európában a GDP és a fogyasztás alakulása együtt mozgott. Részletesen bemutatja a fogyasztás szerkezetének változását 1960 és 1990 között. (118–120. old.) Elemzi a munkaidő/szabadidő alakulását, a fogyasztói társadalom jelenségeit. Rámutat arra, hogy a század második felében Európa nyugati felén a fogyasztási minták közelítettek, kiegyenlítődtek.

A magyar lakosság fogyasztásának szintjét elemezve pontos képet ad a fogyasztás/felhalmozás politikai korszakokként változó arányáról és ennek megfelelően a gazdasági kibocsátás, illetve a fogyasztás változásának eltérő üteméről. Rámutat a fogyasztási szerkezet tekintetében az egész XX. század során tartóan megfigyelhető elmaradásra. Itt azonban meg kell jegyezni, hogy a szerző nem vizsgálja részletesen a közösségi fogyasztás és a természetbeli társadalmi juttatások magas magyarországi arányának hatását a fogyasztás szerkezetére.

A második világháború utáni évtizedekben a Magyarországra vonatkozó elemzések különösen a fogyasztás minőségi jegyeit tekintve tárnak fel jelentős elmaradásokat. A hiánygazdaság a fogyasztói autonómiát korlátozta és rányomta bélyegét a fogyasztói kultúrára. A munkaidő/szabadidő alakulását és a szabadidő eltöltésének módjait tekintve a magyar fogyasztás minősége konvergenciát mutatott a nyugat-európai folyamatokkal.

Az életminőség fogalmának tárgyalása során a szerző bemutatja hogyan vált az elmúlt évtizedben egyre általánosabb megközelítéssé a társadalmi fejlődés és a gazdasági növekedés tendenciáinak szétválasztása. Ismertet néhány új, e folyamat eredményeként született, a jólét mérésére konstruált indikátort (a valódi fejlődés mutatóját (genuine progress indicator), a humán fejlettségi mutatót (human develop-

ment index – HDI), a fenntartható gazdasági jólét mutatóját (index of sustainable economic welfare)).

Tomka rámutat arra, hogy a hetvenes évektől Nyugat-Európában a gazdasági növekedés nem eredményezte az életminőség javulását. Részletes elemzéseit a humán fejlettségi mutató és a halandósági ráták alapján végzi. A HDI-mutató Nyugat-Európa esetében a különbségek szinte teljes eltűnésére utal. Magyarország elmaradása ugyanakkor az egész múlt században jelentős volt, és fokozódott is. A szerző azonban mindvégig hangsúlyozza, hogy a HDI csak korlátozottan alkalmas a jólét mérésére. Bár e mutató igen népszerű és hosszú idősorok is képezhetők segítségével, a könyvnek ezt a fejezetét, illetve az ezredforduló tendenciáinak vizsgálatát jól kiegészíthette volna néhány, az utóbbi években bevezetett jóléti mutató elemzésével. Ez annál is inkább indokolt lett volna, mivel a kompozit indexek helyett jelenleg már az indikátorgyűjteményeket tekintik a legalkalmasabbnak a jólét elemzésére.

A XX. században tapasztalható konvergencia- és divergenciafolyamatok okait tárja fel a könyv ötödik fejezete. A gazdasági növekedést meghatározó tényezőként a technológiai fejlődés, a tőkefelhalmozás, a munkaerőminőség, a strukturális változások, a méretgazdaságosság, a gazdaságok közötti kapcsolatok, a természeti erőforrások, az intézmények jellemzőit nevezi meg és bemutatja ezek növekedésre gyakorolt hatásmechanizmusát.

A XX. század második felében Nyugat-Európában érvényesülő konvergencia magyarázó tényezőiként a szerző az integrációs folyamatokat, a gyors ipari fejlődést és annak társadalmi következményeit, valamint a globális egységesülési folyamatot (amerikanizálódás) emeli ki. Rámutat arra, hogy ezek egyike sem érvényesült Magyarországon a „csonka huszadik században” (1954/48–1990), ami végső magyarázatként visszavezethető a ha-

zánkban működő állam- szocialista politikai intézményi rendszerre.

A könyv hatodik fejezete, az ezredforduló fejleményeinek áttekintése, kiváló elemzéssel szolgál a történelmi távlat hiánya miatt ma még nehezen értékelhető folyamatokról. E korszak Nyugat-Európában a gazdasági növekedés és a foglalkoztatás terén áldozatokat hozott. „Több más tekintetben azonban – mint a szegénységi ráta vagy a jövedelemeloszlás – a nyugat-európai társadalmak továbbra is kiemelkedően teljesítettek nemzetközi viszonylatban.” (234. old.) Magyarországon az ezredforduló – a rendszer-váltást követő transzformációs válság után – a konvergencia éveit hozta el mind a gazdasági növekedés, mind a fogyasztás és az életminőség tekintetében.

A társadalmi fejlődés, az életminőség és különösen ezek változásának elemzése új(abb) kihívásokat jelentő feladat. Tomka Béla könyve bármilyen alapos, forrásokban gazdag és sokrétű elemzésre épül, nyilvánvalóan nem zárhatja le a vitákat a XX. századi magyar gazdasági-társadalmi fejlődés gazdaságtörténeti értékeléséről.

A szerző a 2005. évvel fejezi be elemzését. Egyértelműen úgy tűnik, hogy napjaink gazdasági és társadalmi folyamatai egy újabb, válságokkal terhes korszakot hoztak. A konvergenciák és divergenciák a világban és Európán belül új irányokat vehetnek, de ez már további elemzések tárgya lesz.

Dr. Bogó Eszter,

a KSH statisztikai főtanácsadója

E-mail: Eszter.Bago@ksh.hu

Folyóiratszemele

Tibshirani, R.:

Regressziós szűkítés és változószelekció a LASSO segítségével: visszatekintés

(Regression Shrinkage and Selection via the Lasso) – *Journal of the Royal Statistical Society. Series B.* 2011. Vol. 73. No. 3. pp. 273–282.

A LASSO betűszó, a Least Absolute Shrinkage and Selection Operator (legkisebb abszolút értékű szűkítés és szelekciós operátor) kifejezésből származik. (Bár betűszóról van szó, *Tibshirani* játszik a szó jelentésével is: szándékosan nem csupa nagybetűvel írja, hanem a lasszó megfelelőjét sejteti. Erre utal az is, hogy a szerző honlapján, mintegy logóként, egy lasszót dobó lovas látható.) A cikk (amely

az RSS éves gyűlésén elhangzott előadás alapján készült) a LASSO tizenöt éves múltjára tekint vissza, de ahhoz, hogy megértsük, fel kell idéznünk az előzményeket. Tibshirani, a szerző, a LASSO kidolgozója korábban abból indult ki, hogy a regressziós modellekre alkalmazott OLS-módszer a manapság egyre terjedő nagyméretű modellek becslésekor legalább három komoly nehézséggel találja magát szemben:

- a modell a sok változó miatt nehezen interpretálható;
- a valószínű multikollinearitás miatt az egyes változók hatásai nehezen szétválaszthatók;
- ugyanebből az okból adódóan a becslések pontossága komoly kívánnivalót hagy maga után.

Megjegyzés. A Folyóiratszemelet a KSH Könyvtár (*Lencsés Ákos*) állítja össze.